

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС,
ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

АНДРЕЄВ Д. О.,
кандидат юридичних наук,
помічник судді

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.25>**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ
ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ
В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

В роботі проаналізовано проблеми та перспективи системи надання правової допомоги в Україні. Система надання правової допомоги в Україні є важливим елементом механізму забезпечення доступу до правосуддя для всіх верств населення. Її ефективне функціонування гарантує реалізацію права на правовий захист, сприяє верховенству права та зміцненню демократичних інституцій. Частиною першою статті 59 Конституції України передбачено, що кожен громадянин має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, така допомога надається безоплатно. 2 червня 2011 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про правову допомогу». Метою цього Закону є визначення права на правову допомогу, порядок реалізації цього права, підстави та порядок надання правової допомоги, державні гарантії щодо правової допомоги та інші питання щодо надання послуг з правової допомоги. Тема дослідження є надзвичайно актуальною, адже вона стосується фундаментальних принципів функціонування держави як правової та соціальної. Впровадження стандартів правової соціальної держави в Україні потребує системних дій. На першому місці має бути визнання, захист та забезпечення гарантованих державою прав і свобод людини. Створення ефективної системи захисту прав людини є однією з головних задач держави. Це має відповідати міжнародним та європейським стандартам. Реалізація конституційного положення про те, що права і свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності соціальної політики, залежить від ефективності системи захисту прав людини. Дослідження має практичне значення, бо його основні положення та висновки можуть бути використані в майбутньому удосконаленню законодавства системи надання правової допомоги, підвищення ефективності її функціонування, а також для забезпечення доступності правових послуг для всіх верств населення. У підготовці загальних і спеціальних курсів лекцій з адміністративного права та менеджменту в Україні, а також стати підґрунтям для подальшої розробки порушеної тематики.

***Ключові слова:** надання правової допомоги, доступ до правосуддя, верховенство права, проблеми, перспективи, адміністративне право.*

Andreiev D. O. Administrative and legal principles of organization and functioning of the legal aid system in Ukraine: problems and prospects

The article analyzes the problems and prospects of the legal aid system in Ukraine. The legal aid system in Ukraine is an important element of the mechanism for

ensuring access to justice for all segments of the population. Its effective functioning guarantees the realization of the right to legal defense, promotes the rule of law and strengthens democratic institutions. Part one of Article 59 of the Constitution of Ukraine provides that every citizen has the right to legal aid. In cases provided for by law, such assistance is provided free of charge. On June 2, 2011, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law of Ukraine "On Legal Aid". The purpose of this Law is to define the right to legal aid, the procedure for exercising this right, the grounds and procedure for providing legal aid, state guarantees for legal aid and other issues related to the provision of legal aid services. The topic of the study is extremely relevant, as it concerns the fundamental principles of the functioning of the state as a legal and social state. Implementation of the standards of a legal welfare state in Ukraine requires systematic action. The first priority should be the recognition, protection and enforcement of human rights and freedoms guaranteed by the state. Creating an effective system of human rights protection is one of the main tasks of the state. This should be in line with international and European standards. The implementation of the constitutional provision that human rights and freedoms determine the content and direction of social policy depends on the effectiveness of the human rights protection system. The study is of practical importance, as its main provisions and conclusions can be used in the future to improve the legislation of the legal aid system, increase the efficiency of its functioning, and ensure the availability of legal services for all segments of the population. It can be used in the preparation of general and special lecture courses on administrative law and management in Ukraine, as well as become the basis for further development of the subject matter.

Key words: *legal aid, access to justice, rule of law, problems, prospects, administrative law.*

Постановка проблеми. З моменту набрання чинності Закону про правову допомогу минуло більше десяти років. Застосування Закону та практика надання правової допомоги на сьогодні показали, що чинне законодавство має багато недоліків, а система правової допомоги є неефективною та забюрократизованою, а також такою, що порушує як права людини, так і професійні права та гарантії адвокатів. Як чинний Закон про правову допомогу, так і система правової допомоги, що діє, не узгоджуються ні з Конституцією, ні з міжнародними зобов'язаннями України. Практика надання правової допомоги в Україні провалюється, особливо це стосується принципу вільного вибору адвоката та допущення дискримінації осіб за економічним і майновим станом. Водночас у системі правової допомоги наразі відсутні критерії для надання правової допомоги малозабезпеченим особам та відсутність встановлених часових рамок для визначення фінансового стану особи, і, як наслідок, правова допомога пропонується будь-кому, хто забажає, без огляду на його фінансові можливості. Система правової допомоги, яка існує зараз в Україні, створює реальну загрозу незалежності адвокатській професії, включаючи судову систему і верховенству права. Також є проблеми із заміною адвокатів з правової допомоги, які можуть призвести на відмову у справедливому та швидкому судовому розгляді. Нарешті, є численні звіти про явища корупції та зловживань владою, включаючи затримки в отриманні правової допомоги, насильницькі дії, адвокати, що вимагають додаткових виплат, і вибірковий розподіл справ державні чиновники. Закон про адвокатуру та міжнародні стандарти вимагають, щоб адвокатська практика була незалежною професійною діяльністю, у тому числі незалежністю від держави. Більше того, є можливість для держави мати вплив на значну кількість адвокатів з надання правової допомоги. Таким чином, державою допускається неналежне і домінуючий вплив не лише на професію адвоката, але й на ці інституції, які вирішальними для існування верховенства права та незалежності суду в Україні. Враховуючи таку незадовільну ситуацію з системою правової

допомоги в Україні, існує нагальна потреба реформ шляхом передачі адміністрування правової допомоги від держави незалежному органу, із широким залученням адвокатури як незалежного конституційного інституту, що усуває можливості тиску та втручання держави в професійну діяльність адвокатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує значна кількість досліджень, присвячених адміністративно-правовим засадам організації та функціонування системи надання правової допомоги в Україні в роботах Ісакової В.М., Рогатинської Н., Ковбасюка Ю.В., Рішко М., Варфоломєєвої Т.В., Колпакова В.К., Соколенко О.Л., Трошинського В.П., Лібанової Е.М., Мельниченко А.А., Петрос О.М., Іваницької О.М. та інших. Ці дослідження можна поділити на кілька груп: дослідження, що аналізують законодавство про систему надання правової допомоги. В цій групі досліджень автори досліджують норми Конституції України, законів України, інших нормативно-правових актів, що регулюють систему надання правової допомоги. Аналізуються поняття та принципи системи надання правової допомоги, суб'єкти та об'єкти правовідносин, форми та методи надання правової допомоги, фінансування системи тощо. Дослідження, що аналізують практику функціонування системи надання правової допомоги. В цій групі досліджень автори досліджують діяльність органів та установ, що надають правову допомогу, аналізують статистичні дані про надання правової допомоги, досліджують думки населення про роботу системи. Дослідження, що вивчають проблеми розвитку системи надання правової допомоги. В цій групі досліджень автори визначають основні проблеми, з якими стикається система надання правової допомоги, такі як недостатнє фінансування, недосконалість законодавства, низька обізнаність населення про свої права, нестача кваліфікованих кадрів тощо. Дослідження, що пропонують шляхи удосконалення системи надання правової допомоги. В цій групі досліджень автори пропонують різні шляхи вирішення проблем, з якими стикається система надання правової допомоги, такі як збільшення фінансування, вдосконалення законодавства, підвищення обізнаності населення про свої права, підготовка кваліфікованих кадрів тощо. Результати вітчизняних і закордонних досліджень свідчать про необхідність подальшого розроблення цієї проблеми.

Мета полягає у визначенні проблем та перспектив розвитку системи надання правової допомоги в Україні. Проаналізувати адміністративно-правові засади організації та функціонування системи. Запропонувати шляхи удосконалення системи надання правової допомоги.

Виклад основного матеріалу. Система безоплатної правової допомоги в Україні відіграє важливу роль у забезпеченні доступу до правосуддя для вразливих груп населення. Ця система надає безоплатну юридичну допомогу тим, хто її найбільше потребує, включаючи внутрішньо переміщених осіб, дітей, жертв домашнього насильства, людей з інвалідністю, малозабезпечених, ветеранів та учасників бойових дій. Завдяки цій системі вразливі групи населення можуть отримати кваліфіковану юридичну консультацію та допомогу у захисті своїх прав [2]. Це сприяє більш справедливому та рівноправному суспільству, де всі мають доступ до правосуддя. Система безоплатної правової допомоги є цінним ресурсом для вразливих груп населення України. Вона допомагає їм захистити свої права, отримати доступ до правосуддя та жити повноцінним життям [1].

Відповідно до частини 1 статті 59 Конституції України, кожен має право на правову допомогу. За обставин, передбачених законом, така допомога надається безкоштовно. На виконання зазначеного положення Конституції України та міжнародно-правовими зобов'язаннями, які Україна взяла на себе після ратифікації Конвенції, 2 червня 2011 р. Верховна Рада України ухвалила рекомендований Радою Європи Закон України «Про правову допомогу» (далі – Закон про правову допомогу), який набрав чинності 9 липня 2011 року [6]. Метою цього Закону є, зокрема, визначення змісту «право на правову допомогу», порядок реалізації цього права, підстави та порядок надання правової допомоги, державні гарантії щодо правової допомоги тощо. Закон передбачає як первинну, так і вторинну правову допомогу [10].

Первинна правова допомога полягає в обов'язку держави інформувати людей про їх права і свободи, і засоби захисту цих прав і свобод через правову систему шляхом оскарження рішень, дії чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових осіб та «силовиків». До первинної правової допомоги належать такі правові послуги, як: забезпечення доступу до правової інформації; консультації та роз'яснення правових питань; складання претензій, скарг та інших правових документів (крім процесуальних документів); та сприяння доступу до вторинної правової допомоги та посередництво [5].

Суб'єктами первинної правової допомоги є всі особи, які перебувають під юрисдикцією України, а також суб'єктами надання такої допомоги є органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи приватного права, а також спеціалізовані установи [2].

Вторинна правова допомога – це обов'язок держави забезпечити рівні можливості доступу осіб до правосуддя та включає такі юридичні послуги, як захист; представництво інтересів осіб судами, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та перед іншими особами; та складання процесуальних документів [8].

Безоплатна правова допомога відіграє важливу і необхідну функцію захисту різних інтересів людей, суспільства в цілому, надання суспільним відносинам ознак стабільності, впорядкованості за допомогою специфічних юридичних засобів та державних гарантій [7]. У цьому і полягає загальносоціальна сутність права людини на безкоштовну юридичну допомогу. БПД також має й регулятивну природу, суспільним призначенням якої є впорядкування суспільних відносин, розв'язання соціальних конфліктів і протиріччя [11].

Закон визначає широкі коло суб'єктів, які мають право на отримання вторинної правової допомоги: особи, у яких середньомісячний дохід сім'ї нижчий від прожиткового мінімуму; діти-сироти; діти, батьки яких позбавлені батьківських прав; діти, які є жертвами насильства в сім'ї (або потенційними жертвами); особи, які перебувають під адміністративним арештом; підозрювані у скоєнні злочинів, затриманих органами слідства; особи, узяті під варту в порядку запобіжного заходу; особи, справи яких відповідно до кримінально-процесуального кодексу підлягають участі та присутності адвоката; біженці та особи, які потребують додаткового чи тимчасового захисту; ветерани війни; жертви нацистських переслідувань; особи, щодо яких розглядаються справи про обмеження їх цивільної дієздатності; громадяни країн, з якими Україна підписала відповідні міжнародні договори про правову допомогу, іноземців та осіб без громадянства відповідно міжнародним договорам, учасницею яких є Україна, якщо такі договори зобов'язують держави-учасниці надавати певним особам правову допомогу.

Одним із головних недоліків Закону про правову допомогу є те, що в ньому не закріплено принципу вільного вибору адвоката, що не узгоджується зі статтею 59 Конституції України. Відповідно до Закону саме центр правової допомоги приймає рішення про такий захист та призначає захист адвоката особі [12]. Відповідно, особа, проти якої порушено кримінальну справу, якій надається правова допомога, фактично позбавлена права на вільний вибір захисника [9].

Крім того, Закон також безпосередньо сприяє дискримінації за економічною та майновою ознаками. Закон «Про правову допомогу» досі не визначає конкретних критеріїв надання правової допомоги особам з низьким рівнем доходу, ані терміни перевірки фінансового стану особи проти яких порушено справу. Як наслідок, така правова допомога наразі надається (за рахунок державних коштів) будь-кому незалежно від його матеріального стану [5].

У низці положень Закону про адвокатуру неодноразово наголошується, що адвокатська діяльність є незалежна професійна діяльність, у тому числі незалежність від держави. Ця незалежність однак порушується, наприклад, центри правової допомоги вимагають від адвокатів надати підтвердуючі документи, необхідні для отримання винагороди за послуги правової допомоги, які можуть містити конфіденційну інформацію про матеріал справи. Як наслідок, ряд осіб у системі правової допомоги (наприклад, керівники та чиновники центрів правової допомоги, серед яких чимало люстрованих прокурорів, колишніх міліціонерів,

посадові особи та інші особи) мають доступ до документації на умовах адвокатської таємниці. Це є порушенням українського законодавства та міжнародних стандартів [9].

Адміністрація системи правової допомоги державою також здійснюється через Міністерство юстиції сприяли неправомірному впливу на розподіл справ між адвокатами правової допомоги [7]. Адвокати, що входять до системи, отримують абсолютно різний доступ до призначених ними справ відповідних центрів правової допомоги, про що стало відомо як зі скарг, які надійшли, так і загальнодоступна статистика розподілу справ. Наприклад, річні завдання через центри правової допомоги мають приблизно десять справ. Проте лише за три місяці в Чернівецькій області адвокат Л. отримав 73 доручення, а повірений Н. лише одну; у Дніпропетровській області адвокат С. отримав 170 доручень, при цьому повірений Т. лише одну; в Одеській області адвокат П. отримав 237 доручень, тоді як адвокат Л. тільки одну; та в Полтавській області адвокат М.Й. отримано 451 доручення, тоді як адвокат Д. тільки дві [10].

Адвокати підтверджують, що доручення здійснюються суб'єктивно центрами, деякі адвокати мають доступ до прибуткових і цікавих завдань, а інші – більш складні і не дуже прибуткові справи [5]. Для тих адвокатів, які перебувають у системі правової допомоги, також існує потенційна загроза для незалежності адвокатів, що впливає з їх винагороди. Оплата праці таких адвокатів зараз зменшилася порівняно з тим, що було на початку, і в цілому дуже мала (зараз 1,2 дол. США за годину), особливо після вирахування податків. Також повідомлялося що є затримки з перерахуванням коштів з держказначейства адвокатам за надані послуги. Недостатня або затримка винагороди сприяє, у кращому випадку, більшій залежності адвокатів щодо державних, у гіршому випадку, корупційних дій [2].

Викликом подальшої незалежності юридичної професії є система допуску адвокатів до системи правової допомоги, шляхом створення додаткового, непрозорого тестування та підбір адвокатів. Така практика є не лише двосторонньою, а й фактично формою держави регулювати вибірковий контроль над тим, яким адвокатам дозволено займатися юридичною практикою [11]. Справжню загрозу становить також намір держави розширити ліцензування адвокатів з надання правової допомоги на майбутню незалежність юридичної професії та можливість державного домінування над професією. Держава заявила про намір збільшити кількість адвокатів з надання правової допомоги до 15 000 осіб, які потім будуть від імені всіх адвокатів, зареєстрованих в Україні [11].

Адміністрація системи правової допомоги показала, що кошти з державного бюджету України та інших джерел (у тому числі міжнародних донорів) використовуються неефективно та нерационально, на шкоду громадянам України та громадянам у всьому світі, які сплачують податки фінансування державного бюджету України та бюджетів міжнародних донорів відповідно. Наприклад, чисельність посадових осіб і службовців, зайнятих адмініструванням центрів правової допомоги щороку збільшується. Наприклад, у 2015 році в центрах правової допомоги працювало 125 осіб, у 2019 році цей показник уже сягнув 581 особи, наразі, в умовах повномасштабної агресії російської федерації, планується його збільшення до 3500. У 2017 році майже половина правової допомоги коштів витрачалася на утримання центрів правової допомоги та посадових осіб [6].

Крім того, Кабінет Міністрів України нещодавно зменшив винагороду, призначену на правову допомогу адвокатів, одночасно збільшуючи фінансування бюрократичного апарату цієї системи [3].

Узагальнюючи вище сказане, зазначимо основні проблеми надання правової допомоги в Україні: недостатнє фінансування системи надання правової допомоги; недосконалість законодавства про систему надання правової допомоги; низька обізнаність населення про свої права; нестача кваліфікованих кадрів; недоступність правової допомоги для людей з обмеженими можливостями; бюрократичні бар'єри при отриманні правової допомоги. Зважаючи на вищезазначені проблеми, які існують у системі правової допомоги України існує нагальна потреба в реформі. Така реформа піде на користь правам людини, професійним правам і гарантіям адвокатів, і, зрештою, платників податків і міжнародних донорів. Внески на правову допомогу витрачатимуться більш ефективно, прозоро та підзвітно [3].

В сучасних умовах посттрансформаційного розвитку України міжнародні донорські організації виступають важливими суб'єктами підтримки соціальних реформ, зокрема судової системи за забезпечення верховенства права шляхом надання безкоштовної юридичної допомоги, фінансової, матеріально-технічної та консультативної допомоги. Пріоритети соціального інвестування міжнародних донорів охоплюють найбільш проблемні аспекти соціального і економічного розвитку України, формування ефективної управлінської вертикалі, накопичення людського капіталу країни [1]. Проте, рівень реального впровадження рекомендацій міжнародних фахівців залишається невисоким, так само, як і власні донорські оцінки ефективності реалізованих проєктів, оскільки стримуючими факторами при цьому є недоліки вітчизняної системи державного управління, подолання яких – складне завдання для більшості міжнародних організацій, що працюють в Україні. Однак, незважаючи на зазначене, можна з впевненістю сказати, підтримка української держави міжнародними донорами як фінансово, так й консультативно має вагоме значення для реалізації структурних реформ та забезпечення сталого розвитку України [3].

Одночасно проаналізувавши законодавче забезпечення розвитку системи БПД, враховуючи Канадський досвід, та з огляду на практичний досвід роботи системи БПД протягом майже восьми років поспіль можна з впевненістю сказати, що незважаючи на прогресивні кроки, здійснені під час запровадження системи БПД, реалізацію спеціального законодавства в зазначеній сфері, та позитивні наробки, система надання БПД в Україні ще вимагає її удосконалення і трансформації урахуванням потреб суспільства, перш за все в частині конкретизації видів правових послуг та розширення перелік суб'єктів права на БВПД, а також спрощення доступу до отримання такої допомоги. Своєчасна оптимізація чинного законодавства, дала б можливість зменшити існуючі ризики недосконалого функціонування всієї системи надання БПД в Україні [7].

Деякі з основних проблем потенційно може бути вирішено реформою всередині існуючої системи [8]. Однак принципове питання адвокатури, і потенційна загроза незалежності судової влади та верховенства права в Україні, може бути лише вирішено шляхом зняття державного контролю за наданням правової допомоги. Тому необхідно докорінно змінити існуючу систему правової допомоги та створити нову модель надання правової допомоги та її адміністрування.

Запропонуємо, що майбутня модель характеризуватиметься створенням юридичних суб'єктів публічного права (наприклад, Фонд правової допомоги), який буде створено державою, але незалежно керуватиметься та фінансуватиметься державою та зовнішніми донорами та спонсори, в тому числі з приватного сектора.

Фонд правової допомоги буде контролюватись правлінням, яке має очолювати незалежні адвокати, обрані шляхом вільних і відкритих виборів на встановлений строк. Фонд матиме секретаріат з невеликою кількістю працівників, які будуть відповідати за його функціонування.

Основні перспективи розвитку системи надання правової допомоги: збільшення фінансування системи; вдосконалення законодавства про систему надання правової допомоги; підвищення обізнаності населення про свої права; підготовка кваліфікованих кадрів; забезпечення доступності правової допомоги для людей з обмеженими можливостями; усунення бюрократичних бар'єрів при отриманні правової допомоги.

Висновки. Таким чином, у дослідженні було проаналізовано систему правової допомоги, яка зараз існує в Україні. Визначено, її недосконалості та таку, що недостатньо гарантує основні права людини на захист своїх прав. Недоліки в законодавстві та практиці правової допомоги дали можливість для неправомірного державного тиску та контролю за адвокатами, що сприяє корупції та загрожує незалежності адвокатури. Тому в цьому дослідженні запропоновано змінити існуючу систему правової допомоги на таку, яка забезпечить ефективно та прозоре використання коштів, що надходять до системи правової допомоги, дотримання прав людини та дотримання професійних прав та гарантій адвокатів на справедливих,

прозорих та недискримінаційних умовах. У центрі цих реформ, на нашу нефахову думку, має існувати модель правової допомоги, яка передбачає фінансування та утримання системи в руках держави через Міністерство фінансів через Омбудсмена.

Список використаних джерел:

1. Державна політика в соціогуманітарній сфері: навч. посібник/ В.П. Трощинський, П.К. Ситнік, В.А. Скуратівський та ін. К.: Вид-во НАДУ, 2007. 96 с.
2. Державна цільова програма формування системи безоплатної правової допомоги на 2013-2017 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.02. 2013 р. № 394. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/394-2013-%D0%BF>.
3. Доступна та якісна правова допомога в Україні. Ключові результати проекту. 2019. URL: <http://qala.org.ua/wp-content/uploads/2014/03/KEY-RESULTS.pdf>
4. Експертний висновок щодо проекту Закону України «Про безоплатну правову допомогу». 2008. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU08197?an=2>.
5. Звіт про результати аудиту ефективності використання бюджетних коштів на формування та функціонування системи безоплатної правової допомоги: рішення Рахункової палати від 23.08.2016р. № 16-1. 2016. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2016/Zvit_16-1_2016/zvit_16-1.pdf.
6. Ісакова В.М. Право на правову допомогу: до питання про визначення місця в системі прав людини. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11505/1/Isakova.pdf>
7. Ковбасюк Ю.В., Трощинський В.П. Соціальна і гуманітарна політика: підручник. Київ: НАДУ, 2016. 792с.
8. Козьяков І., Говоруха О. Актуальні питання реалізації принципів надання безоплатної правової допомоги. 2018. URL: http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2018/koziakov_govoruha.pdf.
9. Концепція Державної цільової програми формування системи безоплатної правової допомоги на 2013-2017 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 липня 2012 р. № 435-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-2012-%D1%80>.
10. Мацькевич М.М. Поняття гарантій конституційних культурних праві свобод людини та громадянина в Україні. *Форум права*. 2014. №3 с.219-227
11. Міністерство юстиції зацікавлене в розвитку незалежної системи БПД. Урядовий портал. 2019. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ministerstvo-yusticiyi-zacikavlene-v-rozvitku-nezalezhnoyi-sistemi-bpd>.
12. Типове положення про установу з надання безоплатної первинної правової допомоги: Наказ Міністерства юстиції України від 28.03.2012 № 483/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0474-12>.

